

Mitjans de comunicació i memòria històrica

El Comissariat de Propaganda a través de la memòria
dels que ho van viure

per Llúcia Oliva i de la Esperanza
Periodista de televisió

El Comissariat de Propaganda a través de la memòria dels que ho van viure

Resum

El creador i director-comissari del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, Jaume Miravittles, parlava de la seva obra com si hagués estat una institució poc organitzada sense pla d'acció ni projectes concrets. L'organigrama del Comissariat, trobat per l'autora de l'article a l'Arxiu de l'Administració d'Alcalà d'Henares, el 2001, mostra que, com a mínim, l'organització era clara i pensada d'acord amb els objectius establerts i les activitats que la institució desenvoluparia. A partir de l'organigrama i de les entrevistes amb el mateix Jaume Miravittles i amb els col·laboradors del Comissariat Carles Fontserè, Elvira Farreras i Teodor Garriga, aquest article intenta explicar el funcionament d'una institució de propaganda que va ser la primera creada en una democràcia europea.

Paraules clau: comissariat, propaganda, Miravittles, Generalitat

First-hand accounts of the Comissionat de Propaganda

Abstract

Jaume Miravittles, creator and director-commissioner of the Comissariat de Propaganda (Propaganda Commissioner) of the Generalitat of Catalonia from 1936 to 1939, spoke about the commissioner as if it had been a poorly-organized institution with no plan of action or specific projects. However, the organization chart of the commissioner, located in 2001 by the present author in the administration archives in Alcalá de Henares, shows that the organization was, to say the least, clearly thought out for accomplishing its intended activities and objectives. Based on the organization chart and interviews with Jaume Miravittles himself and the collaborators of the commissioner Carles Fontserè (Elvira Farreras and Teodor Garriga), the present article describes the operation of the first propaganda institution in a European democracy.

Key words: commissioner, propaganda, Miravittles, Generalitat

El Comissariat de Propaganda de la Generalitat, creat el 3 d'octubre de 1936 per un decret de Presidència signat pel conseller primer, Josep Tarradellas,¹ ha estat objecte de l'interès de molts investigadors. Però encara no hi ha un estudi exhaustiu sobre el tema, malgrat els nombrosos esforços dels darrers temps. Aquest article vol ser una modesta aportació més per aclarir alguns aspectes del funcionament i organització del Comissariat a partir d'un organigrama del Comissariat trobat per

1. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (1936), núm. 279 (5 octubre), p. 65.

l'autora² i de la informació que sobre el tema organitzatiu han donat Jaume Miravittles, Carles Fontserè i Elvira Farreras.³

En Jaume Miravittles⁴ donava a entendre que el Comissariat de Propaganda, que ell havia creat, havia començat a funcionar de manera poc organitzada. Concretament, deia: «Va començar a funcionar sense estructures jurídiques» i «no hi havia un pla d'acció ni projectes concrets». Malgrat això, en una entrevista que li va fer Juan M. Soler a *Mi Revista* l'any 1938, Miravittles deia que sempre havia tingut una «idea exacta del que havia de ser la propaganda perquè rendís el major i millor resultat».⁵ El que hem pogut comprovar és que molt aviat va existir un organigrama que definia clarament l'organització dels serveis de propaganda de la Generalitat, creats a l'octubre del 1936. Aquesta organització correspon fidelment a la feina que feia el Comissariat, segons les explicacions del mateix Miravittles, alguns col·laboradors i el material i els documents que han quedat d'aquella època.

El fet d'haver trobat un microfilm de l'organigrama del Comissariat de Propaganda de la Generalitat entre els documents dels òrgans de propaganda franquista dels primers mesos de l'any 1937, fa pensar que tan aviat com el febrer del 1937 aquest organigrama ja existia. Potser Jaume Miravittles ja l'havia dibuixat el 24 de novembre de 1936 quan un altre decret de Presidència de la Generalitat —també signat per Josep Tarradellas, com

2. L'any 2001, l'autora d'aquest article va trobar a l'Archivo de la Administración d'Alcalà d'Henaes un negatiu microfilm de l'organigrama del Comissariat, mentre investigava sobre la propaganda franquista durant la guerra. En un extrem del microfilm deia: «Organització dels Serveis de Propaganda. Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya». Estava en una de les carpetes del Fons del Ministeri de Cultura entre papers pertanyents a la Jefatura Nacional de Prensa i Propaganda de Falange Española i de les JONS de febrer de 1937. La impressió que feia era que el document havia estat microfilm per un espia i enviat als serveis de Propaganda de la primera Administració de Franco a Burgos. Diversos comentaris d'intel·lectuals franquistes, durant i després de la Guerra Civil, donen fe que aquests coneixien bé la feina del Comissariat. Aquesta versió microfilmada va ser l'única trobada fins ara de l'organigrama del Comissariat de Propaganda i, per exemple, el cartellista Carles Fontserè, un dels antics col·laboradors del Comissariat, va assegurar que era la primera vegada que el veia, quan l'autora li va mostrar la primavera de 2004. L'autora va presentar per primera vegada l'organigrama en públic la primavera de 2004 en un documental anomenat «Altres armes de guerra», emès en el programa *Gran Angular* de La2 de TVE-Catalunya. A partir d'aquell moment, va començar a preparar aquest article. El juny de 2005, Lúcia Oliva va presentar l'organigrama a la XV Conferència Anual de la Societat Catalana de Comunicació, a Girona. També durant el 2006 va cedir una còpia de l'esmentat organigrama per a un llibre que es prepara en homenatge i record a Jaume Miravittles.

3. En aquest article es vol deixar constància del funcionament del Comissariat a partir, sobretot, de la informació sobre la institució recollida en una entrevista de l'autora amb Jaume Miravittles, el creador i director del Comissariat (Barcelona, 1980), i dels records de tres persones que hi van col·laborar: el cartellista Carles Fontserè; Elvira Farreras, que va treballar com a secretària d'André Malraux al Comissariat, i el periodista de ràdio Teodor Garriga. Aquestes entrevistes van ser realitzades per l'autora l'any 2004 per al documental sobre el Comissariat de Propaganda de la Generalitat «Altres armes de guerra» (guió de Lúcia Oliva). Programa *Gran Angular* de La2 de TVE-Catalunya, 2004.

4. Jaume MIRAVITLLES (1980), entrevista personal amb l'autora, a Barcelona.

5. J. M. SOLER (1938), «La Comisaría de Propaganda de la Generalidad: El intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista», *Mi Revista*, núm. 40 (agost).

a conseller primer i conseller de Finances—, atorga a la Comissaria, «per raó de la tasca intensa que li és encomanada, un crèdit de 30.000 pessetes».⁶ Amb aquesta suma, comença a treballar Jaume Miravittles, que havia estat nomenat comissari de Propaganda el 4 d'octubre del 1936 en un decret immediatament posterior al de la creació de la institució. Però, segons Miravittles, el Comissariat no va tenir mai un pressupost, sinó que els diners anaven arribant en funció de les urgències.⁷

El Comissariat de Propaganda de la Generalitat estava situat en l'edifici que corresponia al número 442 bis de l'avinguda Diagonal de Barcelona (llavors av. 14 d'abril). En el primer pis, hi havia el despatx de Miravittles que, segons els testimonis, sempre estava ple de gent que volia entrevistar-s'hi. A l'entresòl, s'hi va instal·lar a mitjan 1938 tot l'equip que participava en la filmació de la pel·lícula d'André Malraux *Sierra de Teruel*. Primer, el Comissariat va estar instal·lat a l'Escola de Nàutica, on radicava tota l'organització de les Milícies Antifeixistes fins la seva dissolució. Després, el van traslladar al Palau de la Capitania General de Catalunya, on hi havia la Conselleria de Defensa i, finalment, va anar a la Diagonal.⁸

El comissari de Propaganda

Segons l'organigrama trobat, el Comissariat de Propaganda estava encapçalat pel comissari, que era l'encarregat de la direcció política i general. Sabem que aquest càrrec el va ocupar durant tota l'existència de la institució en Jaume Miravittles: des del 4 d'octubre de 1936 —Miravittles deia que des de setembre ja funcionava— fins al febrer del 1939. Ell va ser qui va convèncer Tarradellas i Companys que era necessari un òrgan de propaganda política, i també va ser qui va redactar el decret de la seva creació i, gairebé segur qui va establir l'organigrama. Miravittles va tenir especial interès que el Comissariat fos un òrgan independent i autònom del govern, per no haver de patir les nombroses crisis polítiques del moment, i va aconseguir que depengués directament del president Companys.⁹

6. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (1936), núm. 336 (1 desembre), p. 802.

7. Malgrat això, el reporter, Juan M. Soler escriu del Comissariat: «Es la suya una labor gigantesca; una labor que da la sensación del coste de muchos millones y, sin embargo, nunca los gastos excedieron a las cantidades presupuestadas mensualmente por el Gobierno de la Generalidad de Cataluña, cantidades que no tienen una excesiva importancia y que resultan irrisorias ante los resultados obtenidos» (J. M. SOLER, 1938).

8. «Calificar de Colmena humana la casa de la Comisaría de Propaganda de la Generalidad de Cataluña no es una exageración, ni tan siquiera una cursi redundancia. Nada de esto. Es la verdad escueta y honrada. Allí todo el mundo trabaja, desde el comisario, cuyo dinamismo se multiplica de una manera asombrosa, hasta la última ordenanza. Hemos visitado la Comisaría de Propaganda innumerables veces en misión periodística y nunca, pero nunca, hemos visto a un empleado holgando plácidamente, sentado en cómodo butacón y leyendo la prensa o alguna obra literaria» (J. M. SOLER, 1938).

9. Jaume MIRAVITLLES (1980).

Una característica del Comissariat és que va aconseguir esquivar les terribles lluites polítiques de l'època. Segons el cartellista Carles Fontserè, el Comissariat no va fer una activitat propagandística partidista. No feia diferència entre els partits i encarregava i canalitzava obres fos quin fos el color polític dels seus autors. En lloc de la seva filiació política, als col·laboradors se'ls exigia experiència professional. Per exemple, tant reproduïa cartells de la CNT, d'Esquerra Republicana, com del PSUC, a part dels propis. Per Miravittles, l'objectiu de la propaganda de la Generalitat era contribuir a aixecar i mantenir la moral dels combatents i de la població de rereguarda, tant com explicar al món que Catalunya i l'Espanya republicana lluitaven en defensa de la pau i la llibertat legítimament conquerida, i que eren objecte d'una invasió estrangera a sou de militars espanyols estrangeritzats.¹⁰ Per poder assolir els seus objectius sabia que no podia abraçar cap causa partidista, cap causa que no fos la defensa de Catalunya i de la República.

Tot i així, se sap que tots els partits eren representats al Comissariat i tenien dret de fiscalització.¹¹ Miravittles deia que al Comissariat hi havia representades tres forces polítiques: Esquerra Republicana (el comissari mateix), la CNT i el PSUC/UGT, els representants dels quals tenien el càrrec de sotscomissari.¹² Aquests càrrecs no apareixen a l'organigrama trobat, bé perquè formen part de la Secretaria Política (departament que depèn directament d'en Miravittles) el funcionament de la qual no està detallada, bé perquè la seva presència va ser posterior. Segons Miravittles, el representant de la CNT al Comissariat era Carbó¹³ i els dos del PSUC eren Emili Granier-Barrera¹⁴ i Joaquim Almendros,¹⁵ que també

10. J. M. SOLER (1938).

11. J. M. CAPARRÓS LERA i R. BIADUI CUADRENCH (1978), *Petita història del cinema de la Generalitat*, Barcelona, Robrenyol.

12. Jaume MIRAVITLLES (1980).

13. L'autora creu que es referia a Eusebi Carbó Carbó, militant de la CNT i periodista que va ser director del diari de la CNT *Catalunya* (1937-1938); director, en algun moment dels anys trenta, de *Solidaridad Obrera*. A «Notes biogràfiques de sindicalistes. Recull d'història...» (www.veuobrera.org) a l'entrada de Carbó es diu clarament que era «vocal del Consell d'Economia i del Comissariat de Propaganda».

Al Comissariat també hi treballava un altre Carbó: Prodón Carbó. Declaracions de la seva filla Margarita a *Exilis* 33, programa del Canal 33.

14. Emili Granier-Barrera (1908-1987), periodista, escriptor i polític, va ser secretari de l'Agrupació Professional de Periodistes, UGT i redactor de *La Publicitat* durant la guerra. El 1930 es va fer de la Unió Socialista de Catalunya i el 1936 va passar al PSUC. Emili Granier-Barrera i Miravittles havien coincidit als anys vint quan tots dos formaven part de suborganitzacions d'Estat Català, i van participar en el complot del Garraf de 1925 contra Alfons XIII. Vegeu Carles SINGLA, «Agrupació Professional de Periodistes (UGT) durant la Guerra Civil: dades sobre professionals i mitjans de Comunicació» (www.scc.iec/activit/sescien/singla.htm i també www.unitat.org/exercit.negra.html).

15. L'autora creu que es tractava de Joaquim Almendros, un dels fundadors del PSUC des de la Federació Catalana del PSOE el 21 de juliol de 1936. Almendros va ser secretari militar del PSUC i delegat en el Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya, on devia coincidir amb Miravittles que hi va anar designat pel president Companys en representació d'Esquerra Republicana de Catalunya. Vegeu J. ALMENDROS (1976), *Situaciones Españolas 1936-39, el PSUC en la Guerra Civil*, Barcelona, Dopesa.

eren membres d'UGT i representaven aquest sindicat. Miravittles recorda a les seves memòries que Granier-Barrera va ser qui —sense proposar-s'ho— li va donar la idea del nom que portaria l'estatueta que es convertiria en mascota del Comissariat: «El més petit de tots». ¹⁶

L'actitud pluralista i oberta del Comissariat era possible gràcies al caràcter de Miravittles. Els que el van conèixer coincideixen a definir-lo com un home molt cordial, amable amb la gent, obert, generós i molt dotat per a les relacions humanes. Segons Fontserè, encara que també havia estat «tocat per la tramuntana com molta gent de l'Alt Empordà», Miravittles era un home que no discutia mai amb ningú d'una manera agressiva i «el Comissariat de Propaganda va respirar aquesta cordialitat, en aquest cas catalana, envers Madrid i l'estranger». ¹⁷ A més, Miravittles era conegut per la cura que tenia de vestir bé malgrat les circumstàncies de la guerra i de la revolució. Era un home que tenia un parlar pausat i tranquil, i aquesta tranquil·litat es respirava a les oficines del Comissariat. Malgrat ser temps de guerra, el Comissariat estava obert a tothom com si fossin temps de pau, no hi havia una vigilància especial i no calia documentació per entrar. A més, en Requena, un secretari de Miravittles, era l'únic que hi entrava armat.

El comissari de Propaganda era conscient que començava una nova institució des de zero ¹⁸ i que la seva era la primera institució oficial de propaganda de la República espanyola; també el primer òrgan de propaganda creat per un govern democràtic. Per això s'havien trobat que no tenien gent preparada per aquesta tasca, ¹⁹ ja que els únics exemples eren l'URSS i l'Alemanya de Hitler. A Miravittles també li agradava recordar que, durant la revolució, tant Turquia com Mèxic s'havien dotat d'aparells de propaganda. En aquell moment, Catalunya compartia el mateix objectiu: fer la revolució. El comissari de Propaganda el tenia clar, però tenia més dificultats a l'hora de definir un concepte de revolució per poder fer la propaganda. El país estava dividit sobre la manera de fer la revolució.

Els col·laboradors del Comissariat

Com que havia estat secretari general de l'organització de l'Olimpíada Popular de juliol de 1936, Miravittles tenia molts contactes amb els sectors culturals de dins i fora del país. Diu que el primer que va fer va ser

16. Jaume MIRAVITLLES (1982), *Homes i dones a la meua vida: Gent que he conegut*, Barcelona, Destino, p. 250.

17. Carles FONTSERÈ (2004), entrevistes personals amb l'autora, a Banyoles.

18. «No existia cap precedent en un estat democràtic», deia, en una entrevista de l'autora amb Jaume Miravittles el 1980.

19. En una entrevista (J. M. SOLER, 1938) sobre els seus projectes de propaganda, Miravittles assegurava que desitjava «perfeccionar la nostra tasca. Ha estat la nostra una obra inèdita. Hem hagut de formar tots els quadres tècnics».

posar-se en contacte amb publicitaris, dibuixants, pintors i cineastes del país perquè col·laboressin amb el Comissariat. Els anys de major esplendor de la institució van ser el 1937 i 1938, en els quals el Comissariat va arribar a tenir 300 funcionaris.²⁰ Però les figures més destacades en totes les arts i la literatura de Catalunya van col·laborar amb el Comissariat ja fos ocasionalment o d'una manera més o menys continuada.²¹

El cartellista Carles Fontserè va ser un dels que va col·laborar amb el Comissariat de Propaganda amb cartells i obra gràfica informativa. Després de la guerra arribaria a ser molt amic de Miravittles, però en aquell moment tenia vint anys i la seva relació amb el comissari de Propaganda era la d'un dibuixant més del grup. Miravittles no intervenia directament en l'assignació de les feines als col·laboradors del Comissariat, però sí que es cuidava que tot tingués una qualitat. Coordinava les diferents tasques perquè no hi hagués contradiccions entre els departaments de la institució, però cada secció i les diverses comissions funcionaven molt independentment, sota l'autorització de Miravittles. El comissari s'encarregava de donar el vistiplau a les idees que se li presentaven i d'assegurar que els projectes poguessin tirar endavant.

Els secretaris del comissari, segons el mateix Miravittles i els testimonis de l'època, eren Minda Valls i Requena. Però aquests càrrecs no se centraven exclusivament en la secretaria administrativa. Minda Valls tenia molta influència al Comissariat. Fontserè diu a les seves memòries que el grup fundacional del Comissariat eren Miravittles, Víctor Artís, Requena i Minda Valls. Minda era de pare anarquista i havia nascut a Alger. Segons Fontserè, l'administrador general era un tal Alcoverro, que havia entrat al Comissariat recomanat pels Valls. D'altra banda, Requena apareix fotografiat en diverses reunions del Comissariat i atenent visitants estrangers.²²

Segons Fontserè, tota la intel·lectualitat catalana va col·laborar amb el Comissariat de Propaganda perquè en aquell moment tenia un gran prestigi. El mèrit de Miravittles va ser recollir totes aquelles activitats i presentar-les de forma moderna i intel·ligent. Carles Fontserè recorda d'aquella època que el Comissariat era sinònim de qualitat i «aquesta

20. Xifra donada per Miravittles a l'autora.

21. Els noms de les persones que Miravittles va citar com a col·laboradors del Comissariat en un o altre moment eren: Víctor Artís, Enric Fernández Gual, Joan Oliver, l'escultor Miquel Pare-des (creador de l'estatueta *El més petit de tots*), Lluís i Feliu Elies (que feien emissions de ràdio), mossèn Vila (va fer una emissió religiosa a la ràdio i el llibre *Montserrat*, en què per primera vegada un capellà es posa al costat de la revolució), Joan Merli, Andrea Violi, Gudiol, Ruiz Vilaplana (autor del llibre *Doy Fe*, en què s'explicaven els assassinats dels franquistes), Joan Castanyer, Berenguer, Ramon Biadiu (tots tres de Laya Films), Còbra Catalunya, Albert Martí, Emili Vendrell, Conxita Badia, Francesc Domingo, Lucita Segovia (que realment es deia Balcells) i Joan Magrinyà, la ballarina catalana Teresina (va ballar sola una sardana en una obra teatral a la Sala Playel de París), Joan Sacs, Josep Fontbernat (creador dels *Cent homes de Fontbernat*), Agustí Bartra.

22. Carles FONTSERÈ (1995), *Memòries d'un cartellista català*, Barcelona, Pòrtic.

qualitat i prestigi eren reconeguts de manera espontània per tothom, pels intel·lectuals, els artistes, els militars, tothom...». ²³ També tothom estava d'acord que el mèrit d'això el tenia en Jaume Miravittles, que havia viscut i estudiat a París quan era la capital cultural del món. Allà s'havia format i havia tingut contactes amb els millors intel·lectuals de l'època, de manera que quan va arribar a Catalunya tenia un bagatge intel·lectual i una experiència internacional importants.

Afers polítics exteriors

Aquesta experiència internacional va influir Miravittles a l'hora de crear el Comissariat i determinar-ne les funcions. L'acció exterior de l'òrgan de propaganda de la Generalitat va ser molt destacada. Segons l'organigrama, del comissari de Propaganda depenia directament la secretaria política i dos departaments: el d'Afers Polítics Peninsulars i el d'Afers Polítics Exteriors. Probablement, d'aquest darrer depenien l'atenció als escriptors, periodistes, artistes i polítics estrangers que visitaven Catalunya, així com les delegacions del Comissariat a l'exterior. ²⁴ Segons els records de Miravittles i dels testimonis de l'època, en aquestes qüestions el comissari hi estava molt implicat personalment.

Miravittles deia que el primer que havia fet el Comissariat era crear les delegacions a París, Estocolm i Brussel·les, i més tard als Estats Units i a Hispanoamèrica. Es va preocupar que les persones escollides fossin d'una impecable trajectòria democràtica. ²⁵ Sabem que a Londres hi havia Batista i Roca i a París, Rubió i Tudurí, segons Carles Fontserè. ²⁶ Però Miravittles, deia que el delegat de París era un «català extraordinari», anomenat Tarrés, que es feia dir Leon Dalty. ²⁷ Jurídicament, el Comissariat no podia tenir relacions exteriors, encara que en va tenir, prescindint de la legalitat. ²⁸

23. Carles FONTSERÈ (2004).

24. Per exemple, *La Vanguardia* (25 desembre 1936, p. 4), sota el títol «La labor de Propaganda de nuestros artistas en el extranjero», informa de l'èxit de l'actuació pel nord de França i Bèlgica de la Cobla Barcelona i de la cantant Mercedes Plantada «per realitzar tasques de propaganda més enllà de les nostres fronteres». La Plantada diu: «Escuché una oración que ya expresaba suficientemente la estima que aquel público tenía por nuestras condiciones de españoles antifascistas». També cal destacar la nota de *La Vanguardia* (18 desembre 1936, p. 1) en la qual es parla de la tasca cultural que realitza a l'estranger el rector comissari de la Universitat de Catalunya, Pere Bosch Gimpera, «d'acord amb el comissari de Propaganda de la Generalitat, Jaume Miravittles».

25. J. M. SOLER (1938).

26. Carles FONTSERÈ (1995).

27. Jaume MIRAVITLLES (1982), p. 81. Dalty també apareix citat com a secretari de l'oficina de París del Comissariat en una informació de premsa: «La cobla catalana en el conservatorio de París», *La Vanguardia* (1 novembre 1936, p. 3).

28. Més tard, Companys crearia una conselleria de Relacions Exteriors dirigida per Albert Closas, pare del que després seria famós actor (MIRAVITLLES, 1980).

Quan l'antic comissari enumerava les activitats de Propaganda que havia dirigit posava un gran èmfasi a assenyalar tot el que havia fet de cara a l'estranger: la tasca prop dels mitjans de comunicació internacionals als quals enviava informació i fotografies de la guerra, l'ajut als corresponsals estrangers que venien a Catalunya o les ambaixades d'artistes i intel·lectuals catalans enviades per explicar Catalunya a l'estranger. Fontserè definia Miravittles com un ambaixador de la cultura catalana a l'exterior més que un propagandista al peu del canó.²⁹

Quant a l'atenció als estrangers que arribaven a Barcelona, Miravittles comenta en les pàgines de memòries que ha deixat³⁰ que tenia una relació molt fluida amb els escriptors i periodistes que visitaven Catalunya: «Tots passaren pel meu despatx».³¹ Els que restaven un cert temps a la ciutat, anaven sovint al Comissariat, com és el cas d'Andrey Capa i la seva dona, la Gerda, Ilia Ehreburg, Malraux, Orwell...

Miravittles s'encarregava de posar a la seva disposició els mitjans tècnics perquè poguessin fer la seva feina. Per exemple, ell mateix recordava que cada vegada que Ilia Ehreburg venia a Catalunya, li posava a la seva disposició un cotxe, un xofer i un fotògraf.³² També quan l'actor de cinema nord-americà Errol Flynn va voler veure de prop la guerra d'Espanya, Miravittles li va facilitar també un cotxe, un xofer i un fotògraf perquè pogués anar a veure el front de Madrid, com era el seu desig.

Entre les fotografies dels àlbums que documenten les activitats del Comissariat,³³ crida l'atenció el reportatge fotogràfic que es va fer de la visita al front d'Aragó a l'actor Errol Flynn. Segons les fotografies, l'actor anava acompanyat de l'intel·lectual rus Ilia Ehreburg i del secretari de Miravittles, anomenat Requena. Amb un cotxe que portava el rètol del Comissariat de Propaganda i una bandereta de Catalunya, el grup es va fotografiar prop d'Albacete. A les fotografies, Flynn apareix signant autògrafs a un grupet de soldats, davant del Cafè Internacional, amb Ehreburg i Requena, amb un grup de ciutadans i, en un posat de reporter de guerra —càmera de fotos penjant del coll, inclosa—, al costat d'un cartell que deia: «Barcelona, 188 kilòmetres». Després d'això, per fer propaganda de la valentia de l'actor, el secretari de premsa de Flynn va fer córrer la mentida que l'actor havia estat ferit al front de Madrid. Miravittles, enutjat en comprovar que no era cert, va aconseguir la seva expulsió de l'Associació d'Artistes de Cinema de Hollywood.³⁴

29. Carles FONTSERÈ (2004).

30. Jaume MIRAVITLLES (1982), p. 71, 73.

31. Jaume MIRAVITLLES (1982), p. 74.

32. Jaume MIRAVITLLES (1982), p. 73.

33. Els àlbums del Comissariat són a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès.

34. Jaume MIRAVITLLES (1982), p. 248.

El cas d'André Malraux

A les pàgines del llibre d'or de la Generalitat, conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, es pot trobar constància de totes les visites de fora de Catalunya, que hi firmaven religiosament i hi afegien els seus comentaris. Així mateix, els diaris de l'època donaven compte de les visites de periodistes i intel·lectuals estrangers invitats pel Comissariat de Propaganda per fer-los conèixer de prop la realitat de la causa republicana i contrarestar la propaganda franquista.³⁵ També als àlbums de fotografies que són a l'Arxiu, Miravittles apareix amb els seus nombrosos hostes en diferents llocs de les oficines del Comissariat i del Palau de la Generalitat. Un d'ells va ser l'intel·lectual i aventurer francès André Malraux.

En l'estada d'André Malraux a Barcelona (1938-1939), Miravittles també s'hi va implicar de ple i això li va portar més d'un problema.³⁶ André Malraux havia participat a la Guerra Civil i després d'una ferida va tornar a França on va escriure *l'Espoir* sobre les seves experiències. Després va viatjar als Estats Units per aconseguir ajut per fer-ne una pel·lícula sobre un guió cinematogràfic que es deia «Sierra de Teruel», però va fracassar i va tornar a Espanya. L'objectiu de Malraux era ajudar la República i va convèncer el llavors president de la República, Juan Negrín, que li donés facilitats per a fer la pel·lícula. Com que a Madrid no hi havia condicions, el van enviar a Barcelona, on Miravittles —a petició de Negrín— va allotjar-lo amb tot el seu equip a l'entresòl de l'edifici del Comissariat de Propaganda, situat a la Diagonal, llavors anomenada avinguda del 14 d'abril.

El despatx, segons la secretària de Malraux, Elvira Farreras, era una habitació immensa en la qual convivien en alegre enrenou tècnics, proveïdors, secretàries, artistes i productors. Malraux i Max Aub, que funcionava com a productor executiu de la pel·lícula (l'home que arreglava tots els problemes, segons Elvira Farreras), vivien a l'hotel Ritz. Una altra de les persones que ajudaven a traduir el guió del francès a l'espanyol era la periodista María Luz Morales, que va ser directora de *La Vanguardia* durant la guerra. El Comissariat proporcionava màquines d'escriure, paper per als guions, cotxes i posava els recursos per a resoldre tots els problemes que es presentaven. Elvira Farreras era l'encarregada de la coordinació entre en Miravittles i en Malraux. Explicava que, constantment, Malraux demanava coses i favors al comissari de Propaganda i que aquest no li va negar mai res. El recordava com un home trempat, ama-

35. Es pot comprovar, per exemple, a les pàgines de *La Vanguardia* i *La Humanitat* del darrer trimestre de 1936, buidats per l'autora.

36. Elvira Farreras va ser secretària de Malraux al Comissariat de Propaganda. En una entrevista personal amb l'autora, el 2004, recordava que Malraux havia fet servir tant el telèfon per trucar a França que fins i tot el Ministeri d'Afers Estrangers s'havia queixat a Miravittles més d'una vegada.

ble, atent i generós que aguantava tots els xàfecs sense perdre el seu bon posat.

El cap de Serveis i Direcció Tècnica

Per la informació de Miravittles i els records de Fontserè, encaixa que el cap de Serveis i Direcció Tècnica que apareix a l'organigrama del Comissariat fos Víctor Artís. A les seves memòries,³⁷ Fontserè diu que Artís era cap dels Serveis Tècnics i que era responsable de la bona execució de tots els treballs —cartells, fulletons, llibres, fotografies etc.— que sortissin del Comissariat. Fontserè tenia molta relació professional amb en Víctor Artís, que era germà d'en Sempronio i cosí d'en Tísner. Sovint entrava i sortia del seu despatx perquè Artís era qui li encarregava els dibuixos o cartells.³⁸ Fontserè creu que la institució va guanyar una part del seu prestigi gràcies a Víctor Artís: «Sense la seva llestesa i el seu cinisme —tot s'ha de dir— no hauria funcionat amb l'eficàcia que va funcionar».³⁹

Artís és descrit per Fontserè com un home alt, prim, rossenc i desmanegat, «la seva impudícia i el seu desvergonyiment —que llavors, fins a cert punt, m'escandalitzaven simpàticament— no tenien parangó».⁴⁰ Decorador de botigues abans de la guerra, Artís era l'home de les idees i s'encarregava de planejar i portar a bon terme els projectes de propaganda gràfica. També, segons Fontserè, s'encarregava d'allotjar i facilitar l'estada dels periodistes estrangers que visitaven Barcelona.

Com a cap de Serveis Tècnics, Víctor Artís era la persona a la qual s'acudia quan alguna cosa fallava o no funcionava. Era l'home que treia les castanyes del foc i precisament, segons els records de Fontserè, va ser qui va tenir la idea d'instal·lar el Comissariat a l'edifici de la Diagonal (llavors avinguda del 14 d'abril), que havia estat la casa dels Valls i Taberner. Al costat del seu despatx, Artís hi tenia un taller de pintor on sovint hi havia el cartellista Fàbregas i l'escultor Miquel Paredes. Allí Paredes va ser on va modelar el bust del mateix Miravittles.

37. Carles FONTSERÈ (1995).

38. Artís va ser qui va encarregar a Fontserè els dibuixos dels cartells de l'exposició «Set Mesos de Guerra», organitzada pel Comissariat l'1 de març de 1937, en un local de la plaça de Catalunya perquè els barcelonins s'adonessin de com funcionaven les coses al front (entrevista de l'autora amb Carles Fontserè, el 2004).

39. Carles FONTSERÈ (1995).

40. Carles FONTSERÈ (1995).

Els departaments del Comissariat

Del cap dels Serveis Tècnics depenia directament la Secretaria General, de la qual penjaven els serveis de Majordomia i Transports, així com cinc departaments. Quatre d'aquests departaments (Premsa i Ràdio, Exposicions i Manifestacions Exteriors, Edicions i Cinema) eren els responsables directes de les activitats del Comissariat. El cinquè era Administració i Habilitació, que s'encarregava de la gestió interna i econòmica del Comissariat: caixa, pressupostos i habilitació i correu i carteria. Segons Fontserè, aquesta era una tasca de caràcter intern que no tenia res a veure amb el moviment i l'activitat que tenia el Comissariat. El càrrec l'ocupava Gaspar M. Alcoverro,⁴¹ jove funcionari al Comissariat de Propaganda que procedia d'Estat Català.⁴²

D'Administració i Habilitació depenien orgànicament tres departaments. El departament artístic, que s'encarregava dels cartellistes i dibuixants, així com de les coses d'infants. Els cartells de Propaganda editats pel Comissariat van ser importantíssims tant per la seva qualitat, com per la seva difusió (hi van col·laborar també els millors cartellistes i dibuixants de l'època). No només les parets de tot Catalunya n'anaven plenes, sinó que aquests cartells van ser publicats per la premsa estrangera acompanyant les informacions de la Guerra Civil a Espanya. Els dibuixos i cartells també servien per il·lustrar exposicions i fer-ne publicitat.⁴³ Alguns dels cartells van ser polèmics, com aquell que exhortava la població: «Feu tancs, tancs, tancs: són el vehicle de la victòria». Segons Miravittles, el Comissariat va editar més cartells de les altres forces polítiques que de seus. Va editar cartells fets pel PSUC, la FAI, la CNT, el POUM, Estat Català, la UGT, el Partit Comunista, el Partit Socialista i alguns d'altres departaments de la Generalitat.⁴⁴

El departament fotogràfic tenia reporters i un laboratori per a revelar i fer còpies. De l'activitat i capacitat d'aquest departament donen fe, per exemple, les cinquanta mil col·leccions de fotografies dels nens metral·lats per l'aviació franquista a Madrid i que van ser distribuïdes per tot el món.⁴⁵ El tercer departament era l'obrador gràfic, que s'ocupava de l'edició del butlletí i d'altres impressions.

41. A Gaspar M. Alcoverro el trobarem a la postguerra exiliat a Anglaterra on consta com un home de negocis que contribueix a la creació de l'Anglocatalan Society i dirigeix el Consell Nacional Català, juntament amb J. M. Batista i Roca (www.kent.ac.uk/acsop/triadu.pdf).

42. www.histocat.cat/pdf/cnc_resum.pdf.

43. Segons Miravittles, el primer cartell editat per la Generalitat va ser el de l'espardenya trepitjant una creu gamada de Pere Català i Pi. Altres que menciona són: «Les Milícies us necessiten», «Ajudeu l'Exèrcit de la Llibertat», «Defensa la República, escriu als teus amics de tot el món», «No llenceu els diaris; al front els necessiten» i «Catalans» (SOLER, 1938).

44. Jaume MIRAVITLLES (1980).

45. J. M. SOLER (1938).

Finalment, el departament de distribució era el darrer que depenia d'Administració i Habilitació. Aquest departament ocupava tota la planta baixa del Comissariat.⁴⁶ A les fotografies dels àlbums guardats a l'Arxiu Nacional de Catalunya es veuen habitacions plenes de paquets (on s'enviava tota la propaganda del Comissariat) amb piles que superaven la cintura dels funcionaris. Així mateix, les fotografies documenten la distribució de voluminosos paquets i caixes que són carregats en camions per a la seva difusió interna i a l'estranger. Sabem que la distribució als Estats Units es feia en avió.

Organigrama i activitats del Comissariat

Tornant als departaments que produïen la propaganda del Comissariat, parlarem del Departament de Cinema.⁴⁷ La creació de Laia Films era, per Miravittles, «orgànicament potser el més important que va fer el Comissariat perquè tenia un interès nacional i internacional».⁴⁸ Estava dirigit per Joan Castanyer, com a director general de producció, que tenia sis operadors, un enginyer de so, un muntador i alguns elements auxiliars. A l'organigrama apareix que constava de dos departaments, el de noticiaris i el de documentals monogràfics. Encara que no es reflecteix a l'organigrama, Fernández Cuenca assegura que tenia un departament de producció i un altre de distribució. El gener de 1937 van començar a produir els noticiaris setmanals que durarien fins al final de la guerra. No seguïen estrictament l'actualitat, sinó que les notícies se solien reunir per temes en un mateix noticiari.⁴⁹ Segons Miravittles, de noticiaris se'n van fer més de 200 i cada mes se'n feia un resum que s'enviava a Europa i Amèrica en anglès i francès.

Miravittles estava especialment orgullós de la difusió al món de la propaganda cinematogràfica de la Generalitat, especialment a Hispanoamèrica i als Estats Units.⁵⁰ Aquest departament també s'encarregava de distribuir pel·lícules russes que Miravittles escollia, segons l'interès del moment. La Generalitat tenia l'exclusiva de les pel·lícules russes en català i castellà.⁵¹ Segons Miravittles, s'organitzaven grans festivals de cinema

46. J. M. SOLER (1938).

47. «El único organismo republicano que tenía cierta preparación en materia de cine era la Generalidad de Catalunya.» C. FERNÁNDEZ CUENCA (1972), *La guerra de España y el cine*, vol. 2, Madrid, Editora Nacional, p. 92-99.

48. Jaume MIRAVITLLES (1980).

49. Segons Fernández Cuenca es van produir seixanta noticiaris setmanals i setze documentals monogràfics (C. FERNÁNDEZ CUENCA, 1972).

50. «Otra demostración de la característica más esencial de nuestra propaganda, que no es otra que la gran difusión por todo el mundo, la constituye el haber logrado que un buen número de casas norteamericanas de películas incluyan nuestros reportajes en sus programas. Un film, *España en fuego*, ha recorrido toda América, habiéndose proyectado durante más de dos meses en Buenos Aires.» (J. M. SOLER, 1938)

51. Jaume MIRAVITLLES (1980).

a base de pel·lícules russes i de Laia Films, sempre sobre qüestions polítiques o de guerra.⁵² Els testimonis de l'època recorden que a la secció de cinema hi havia una excel·lent màquina de projectar i un saló per a l'exhibició de pel·lícules.

El Departament d'Edicions també tenia dues parts: una anomenada *preparació i correcció* i l'altra, *cos de traductors*. La política d'edicions va ser desplegada sobretot l'any 1937 i incloïa llibres, opuscles, plects de poesia, auques, premsa periòdica.⁵³ Segons Miravittles, l'editorial Forja va publicar més d'una quarantena de llibres de tota mena: llibres artístics (de pintura patrimoni artístic), sobre la revolució als ajuntaments, l'organització de l'exèrcit, la revolució i l'assistència social, llibres infantils.⁵⁴ Els principals escriptors de l'època van col·laborar en les edicions del Comissariat de Propaganda de la Generalitat. El volum de les edicions del Comissariat es pot veure, per exemple, amb el llibre *Doy fe* de Ruiz Vilaplana, que explica els assassinats en el bàndol franquista. De l'edició en català, se'n van fer quaranta mil exemplars, a més dels vint-i-cinc mil que es van editar per als combatents en mida menuda.⁵⁵ Una de les produccions editorials més destacades del Comissariat i de la qual Miravittles se sentia més orgullós va ser la revista *Nova Ibèria*. Era trimestral i s'editava en anglès, francès, català i castellà. Segons Miravittles se'n van fer uns sis números i hi va col·laborar activament el pintor Antoni Clavé (només se n'han trobat quatre números).⁵⁶ Del diari *Amic*, destinat a l'esplai dels combatents catalans, van arribar a circular vint-i-cinc mil exemplars.⁵⁷ Als combatents se'ls enviava també llibres, fulletons i cartells.

El tercer departament d'activitats del Comissariat era l'anomenat Exposicions i Manifestacions Exteriors. També tenia dos apartats: nacionals i estrangeres, que indica bé els dos tipus d'activitats separades que realitzava la secció. Entre les exposicions a l'estranger, Miravittles destaca la

52. Sobre el cinema produït pel Comissariat de Propaganda, m'he limitat a reproduir els comentaris de Jaume Miravittles perquè el tema és àmpliament documentat. Vegeu J. M. CAPARRÓS LERA i R. BIADIU CUADRENCH (1978), C. FERNÁNDEZ CUENCA (1972) i M. CRUSELLS (2000), *La Guerra Civil Española: cine y propaganda*, Barcelona, Ariel Historia.

53. Sobre les edicions de la Generalitat, vegeu els estudis de la professora Maria CAMPILLO (1994), *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 40-44 i 142-153.

54. «Les edicions tenen molta importància perquè és donar a conèixer el que ells diuen la nostra causa amb tots els seus aspectes. Això vol dir que les edicions tenen un caràcter molt diferent. Hi ha des d'edicions de luxe en francès o anglès sobre el salvament del patrimoni de la Generalitat a la pintura catalana, la premsa etc.» (Entrevista personal de l'autora amb Maria Campillo, el 2004)

55. Jaume MIRAVITLLES (1980).

56. «La revista *Nova Ibèria* és una revista moderníssima, és gairebé el producte, potser amb "El més petit de tots" però en un altre sentit, el producte més emblemàtic de les edicions del Comissariat de Propaganda. És una revista molt moderna, d'una tipografia molt cuidada, d'una presentació excel·lent, igual que la composició. De fet, la fotografia té tanta importància que el que la dirigeix és un fotògraf, en Pere Català i Pi.» (M. CAMPILLO, 2004)

57. Era una publicació quinzenal. El primer número és del gener de 1938 i el darrer, del 15 d'agost de 1938.

d'art romànic al Jeu de Pomme de París, una a Mèxic, una exposició ambulat a França i una també ambulat que es preparava per a Anglaterra.⁵⁸ En un local de la plaça de Catalunya es va fer l'exposició «Set Mesos de Guerra». El cartell que l'anunciava era obra de Carles Fontserè i pretenia mantenir la moral de la població civil i conscienciar-la dels problemes de la guerra, del que passava als fronts.⁵⁹ El Comissariat també organitzava manifestacions com la convocada «en memòria dels herois caiguts en la defensa de Catalunya»⁶⁰ o la crida a la ciutadania perquè anés al moll a acomiadar el buc *Zaryanin*.⁶¹ També s'organitzaren nombrosos festivals benèfics i tot tipus d'actes d'afirmació antifeixista.

Finalment, el Departament de Premsa i Ràdio estava organitzat en tres apartats: redactors i traductors, confecció de butlletins, notes per radiar. Si a tots els departaments de la Generalitat hi treballaven periodistes, aquí era el seu lloc més adequat. Aquest departament confeccionava diversos butlletins. Diàriament se'n publicava en estenotípia un sobre els afers de la guerra i coses de Catalunya.⁶² Es feia en català, francès, anglès, alemany, esperanto i suec. Després es convertiria en el *Comunicat de Premsa*.⁶³ També es publicava un butlletí per als catalans d'Amèrica que s'enviava en avió.⁶⁴ Un altre butlletí era per a consum intern amb informacions i editorials de la principal premsa estrangera. També hi havia un butlletí fotogràfic, *Visions*, que contenia fotografies de guerra i sortia cada quinze dies.⁶⁵ Era bastant voluminós i se'n van fer uns cinquanta números, segons Miravittles. Hi col·laborava en Pere

58. J. M. SOLER (1938).

59. «Era una exposició molt interessant en la qual hi havia uns diorames fets de diversos artistes i tot era l'obra del Comissariat.» (Carles FONTSERÈ, 2004)

60. (*La Humanitat* (6 octubre 1936), p. 8). En una nota s'anuncia la desfilara de dues centúries de totes les casernes de Barcelona i s'hi podran afegir ciutadans de Catalunya convocats a través de la ràdio i de la premsa.

61. Vegeu la crida del Comissariat de Propaganda als barcelonins «per anar a acomiadar els nostres germans russos que ens han donat magnífiques proves de llur solidaritat en la nostra lluita antifeixista». (*La Humanitat* (20 octubre 1936), p. 1)

62. Del butlletí, se n'han trobat exemplars de les edicions en català, castellà, anglès i alemany. Corresponen als anys 1937 i 1938. El contingut són informes, notes culturals, editorials, la vida a Catalunya, articles d'economia, reproducció de textos, discursos, programes de ràdio. Es pot consultar a l'Hemeroteca Municipal de Barcelona, a la Casa de l'Ardiaca. Al mateix lloc, vegeu *El Comunicat de Premsa*, que se subtitula *Servei d'Informació Internacional*. També se'n fan diverses edicions (alemanya, anglesa, francesa, catalana i castellana), i es conserven els números 22, 23, 24 i 25 de les diverses edicions. Van del 24 de juliol al 31 d'agost de 1938.

63. Jaume MIRAVITLLES (1980). A la conversa, Miravittles va dir que aquest butlletí fins i tot també es publicava en llatí.

64. Es deia *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria*. En van sortir 62 números. El primer és del 3 de juny de 1937 i el darrer, del 17 de desembre de 1938. Sortia setmanalment i alguna vegada cada quinze dies. Té diverses seccions: moviment de solidaritat dels catalans absents, noticiari de les activitats bèl·liques, comentaris de política general, literaris. Es troba a l'Hemeroteca Municipal de Barcelona, a la Casa de l'Ardiaca.

65. El nom sencer era *Visions de Guerra i de Reraguarda*. Hi havia una sèrie A, que era retrospectiva (se'n van publicar 8 números entre el 24 d'abril i el 9 d'octubre de 1937), i una sèrie B, d'actualitats (el número 1 és del 17 d'abril de 1937, el darrer vist de l'abril de 1938). Es tracta de reportatges gràfics amb breus comentaris en català i castellà sobre fets de guerra. Es troba a l'Hemeroteca Municipal de Barcelona, a la Casa de l'Ardiaca.

Català i Pi. També es van publicar butlletins religiosos, catòlic i protestant per demostrar el sentit de la llibertat de culte que tenia la Generalitat.⁶⁶

D'aquest Departament de Premsa i Ràdio sortien també les informacions que el Comissariat enviava als diaris sobre l'evolució de la guerra i la «valenta» actuació dels soldats catalans. S'hi narraven batalles amb un estil molt viu i directe, amb molts adjectius. I a la línia de crèdit deia: «Informació directa del front facilitada pel Comissariat de Propaganda». Altres vegades s'explicava la vida al front. Aquestes notes que els diaris publicaven amb la línia de crèdit «Información facilitada por el Comisariado de Propaganda de la Generalidad», també parlaven de la situació a la rereguarda, s'hi donaven consignes a la població i es feien advertències als que no servissin a la revolució. Altres notes estaven dedicades a explicar el sentiment nacionalista català en el rerefons de la guerra, altres convocaven a manifestacions (com ja hem vist), anunciaven concerts, exposicions, etc.⁶⁷

També el Comissariat va ser molt actiu en el camp de la ràdio. En Miravittles feia abundants intervencions radiofòniques, segons recorda Teodor Garriga,⁶⁸ que treballava per Ràdio Associació de Catalunya, i en queda constància a les fotografies i els diaris de l'època.⁶⁹ Així mateix, les personalitats que visitaven Catalunya també tenien opció de parlar per ràdio que, a més, feia retransmissions dels mitings, festivals i manifestacions més destacats.⁷⁰ També va ser important⁷¹ l'emissió de ràdio *El tercer home* que feien els germans Elies (Lluís i Feliu), la secretària dels quals era Susina Amat. També mossèn Vila era responsable d'una emissió de ràdio que volia demostrar que a Catalunya hi havia llibertat religiosa.⁷²

66. J. M. SOLER (1938).

67. L'autora ha buidat el diari *La Vanguardia* del 6 d'octubre al 29 de desembre de 1936 i hi ha trobat les informacions facilitades pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat. De vegades eren els redactors del mateix diari els que escrivien les notícies sobre les activitats del Comissariat de Propaganda, com ara la que informa de la conferència que va donar Jaume Miravittles al Centre Comarcal Lleidatà sobre «la significación humana de nuestra lucha [...] el pueblo lucha con fe y ardimiento y con el máximo anhelo de dignificación humana, latiendo su corazón a impulsos de ideas generosas y sublimes». (*La Vanguardia*, 29 desembre 1936, p. 5).

68. Entrevista personal de l'autora amb Teodor Garriga, el 2004.

69. «El Comissari de Propaganda de la Generalitat de Catalunya pronuncià una al·locució a través de les emissores de Barcelona, invitant al poble català a continuar donant mostres d'afecte i estima als mariners soviètics del *Zaryanin*...» Miravittles diu que feia uns dies havia anunciat a través dels mateixos micròfons l'arribada del buc. Vegeu l'al·locució de Jaume Miravittles davant dels micròfons, a *La Humanitat* (17 octubre 1936), p. 4.

70. Tristan Tzara i Charles Vildrac, durant la seva estada a Barcelona, es dirigeixen als seus compatriotes a París des dels micròfons de la Generalitat de Catalunya i a través de Ràdio Toulouse. Jaume Miravittles en fa la presentació. Vegeu «Ante el micrófono, los intelectuales franceses a nuestro lado», *La Vanguardia* (4 novembre 1936), p. 1.

71. Jaume MIRAVITLLES (1980).

72. J. M. SOLER (1938).

El final del Comissariat

El Comissariat va funcionar fins al final de la guerra i va ser evacuat amb el govern a Figueres. El gener de 1939, en plena retirada republicana, Carles Fontserè participa en la reorganització del Comissariat de Propaganda a Figueres. Fontserè, que era un soldat adscrit a la Deca (defensa contra aeronaus), es troba a la Rambla de Figueres amb Miravittles, que li diu: «En Negrín s'ha tornat boig, vol que reorganitzem la Generalitat aquí a Figueres. He de reorganitzar el Comissariat de Propaganda —i estava ell tot sol; hauries de venir».⁷³ Miravittles va pujar al Castell de Figueres amb Fontserè perquè els seus caps el deixessin incorporar-se al Comissariat quinze dies. Molt abans de complir-se aquest termini ja havia acabat la guerra.

El Comissariat es va reorganitzar en un edifici de la Rambla de Figueres, que avui és museu, amb quatre o cinc persones que Miravittles va poder reunir per treballar-hi. Per fer sensació d'estabilitat van pintar un cartell a la balconada amb el títol de la institució. La seva missió era fer un periòdic mural amb informacions i consignes que penjaven al mig de la Rambla quan es va produir un dels grans bombardejos de Figueres. Al cap d'una setmana, Miravittles, com havia promès, va arribar amb el seu cotxe oficial per ajudar a fugir a l'exili els seus darrers treballadors del Comissariat. Segons recordava Fontserè, van passar la darrera nit a la mateixa masia que el president Companys, uns quaranta intel·lectuals i Miravittles. El dia següent van acomiadar Companys i ells van creuar a França per la muntanya.

Al mateix temps, a Barcelona, Elvira Farreras s'acomiadava d'André Malraux i Max Aub a la muntanya de Montjuïc el 23 de gener. A la llunyania —diu Elvira— es veia el fum i les fogueres enceses per les tropes de Franco que s'acostaven a la ciutat. Llavors va ser quan Malraux va dir aquella frase: «Les perses», recordant la famosa frase d'Èsquil. L'endemà, Elvira Farreras va anar fins a les oficines del Comissariat de Propaganda a la Diagonal. Les va trobar desertes, però el Comissariat era obert i encara hi havia el porter. Elvira va entrar a les oficines que havia ocupat la companyia d'en Malraux durant la filmació de la pel·lícula i diu que no hi havia res perquè s'ho havien emportat tot. Quedaven un parell de fotos d'en Malraux i en Max Aub que va agafar, així com uns documents no especificats.⁷⁴ Probablement va ser la darrera persona de les que van treballar-hi que va ser a les oficines abans de l'entrada de les tropes d'en Franco a Barcelona el 29 de gener.

Amb les tropes van arribar a Barcelona els responsables dels Serveis de Propaganda franquistes dirigits per Dionisio Ridruejo,⁷⁵ i es van anar a

73. Carles FONTSERÈ (2004).

74. Elvira FARRERAS (2004).

75. D. RIDRUEJO (1976), *Casi unas memorias*, Barcelona, Planeta, p. 163-168.

instal·lar a l'edifici de la Diagonal que havia estat la seu del Comissariat de Propaganda. Ridruejo explica a les seves memòries que s'havia apoderat del despatx que havia estat de Jaume Miravittles i que encara hi va trobar les seves medecines i coses que li pertanyien. A Ridruejo (1976: 167) li va agradar la casa modernista que allotjava el Comissariat i va trobar molt interessant la tasca que havia fet. Això és el que va escriure:

Mi despacho —quiero decir el de Miravittles— era bastante confortable y en una de sus librerías encontré, perfectamente ordenadas, todas las publicaciones catalanas y castellanas producidas durante la guerra, incluidas las revistas de mayor relieve, como *Hora de España*. A simple vista, se veía que los medios de propaganda republicana habían sido muy superiores a los nuestros y su asistencia intelectual mucho más extensa, valiosa y organizada. En la casa había también un almacén de carteles. Quizá lo más curioso era una estatuilla o bibelot que representaba a un niño chico, vestido de mono y tocado con barretina, que llevaba una bandera al hombro. Al pie figuraba el verso de una canción muy Conocida. *El més petit de tots*. El muñeco era muy gracioso. Creo que supe y olvidé quien era su escultor.⁷⁶ Algún lector lo recordará probablemente. En el almacén encontramos el original en barro cocido, de un tamaño mayor, y las reproducciones a troquel, policromadas, que cabían en un bolsillo. Quedaban centenares.

Ridruejo també explica en les seves memòries que aquells dies de 1939 va passar moltes hores a les antigues oficines del Comissariat de Propaganda perquè allà van quedar instal·lades les oficines provincials dels Serveis de Propaganda franquistes. Per aquestes oficines van transitar nombrosos intel·lectuals que donaven suport al nou règim franquista, tant catalans com espanyols. L'aparició més recordada pels que en van ser testimoni, va ser la de Rafael Sánchez Mazas, acabat de fugir de les forces republicanes.⁷⁷ A les seves memòries Pedro Laín Entralgo també fa referència a aquesta trobada d'intel·lectuals franquistes al Comissariat.⁷⁸ N'ha quedat una fotografia de l'agència Efe en la qual apareixen Sánchez Mazas i Pilar Primo de Rivera parlant a les oficines del Comissariat.⁷⁹

76. N. de l'a.: L'escultor era Miquel Paredes.

77. «Santa Marina y Sánchez Mazas aparecieron como resucitados, pues los dos pasaron toda la guerra en prisión; el primero con tres penas de muerte encima y el segundo con la espada sobre la cabeza.» (D. RIDRUEJO, 1976: 168)

78. P. LAIN ENTRALGO (1976), *Descargo de conciencia (1930-1960)*, Madrid, Galaxia Gutemberg.

79. AGENCIA EFE (2002), *Imágenes inéditas de la Guerra Civil (1936-1939)*, Madrid, p. 161.

Bibliografia

- AGENCIA EFE (2002). *Imágenes inéditas de la Guerra Civil (1936-1939)*. Madrid, p. 161.
- CAMPILLO, M. (1994). *Escritors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 40-44 i 142-153.
- CAPARRÓS LERA, J. M.; BIADIU CUADRENCH, R. (1978). *Petita història del cinema de la Generalitat*. Barcelona: Robrenyol.
- FARRERAS, Elvira (2004). Entrevista personal amb l'autora.
- FERNÁNDEZ CUENCA, C. (1972). *La guerra de Espanya y el Cine*. Vol. 2. Madrid: Editora Nacional, p. 92-99.
- FONTSERÈ, Carles (1995). *Memòries d'un cartellista català*. Barcelona: Pòrtic.
- (2004). Entrevistes personals amb l'autora, a Banyoles.
- GARRIGA, Teodor (2004). Entrevista personal amb l'autora.
- LAIN ENTRALGO, P. (1976). *Descargo de Conciencia (1930-1960)*, Madrid: Galaxia Gutemberg.
- MIRAVITLLES, Jaume (1980). Entrevista personal amb l'autora, a Barcelona.
- (1982). *Homes i dones a la meua vida: Gent que he conegut*. Barcelona: Destino, p. 250.
- RIDRUEJO, D. (1976). *Casi unas memorias*. Barcelona: Planeta, p. 163-168.
- SOLER, J. M. (1938). «La Comisaría de Propaganda de la Generalidad. El intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista». *Mi Revista*, núm. 40 (agost).

